
¹² Zendingscommissie van de *Nederlandsche Studenten Christen Vereeniging*; Zendingscommissie van de *Societas Studiosorum Reformatorum*; Studenten Zendingsskringen aan de VU en elders in 't land; Zendingscommissie van de Studentenvereniging *Fides Quaerit Intellectum* (Kampen).

¹³ Reenders, H., *Alternatieve Zending. Otto Gerhard Heldring (1804-1876) en de verbreiding van het christendom in Nederlands-Indië* (Kampen, 1991).

¹⁴ In deze verschillende organisaties bestond over het algemeen een brede interkerkelijke samenwerking. In de *Nederlandse Zendingraad* waren bijvoorbeeld o.a. de Hervormde, Gereformeerde, Lutherse, Doperse, en Evangelische zending vertegenwoordigt.

¹⁵ Geloofszending gaat ervan uit dat God voorziet in de behoeften van zendelingen. Hoewel de structuren van een zendingsorganisatie en zendende kerk wel gebruikt kunnen worden, is vooral het creëren van een eigen achterban, en vaak ook eigen stichting, belangrijk.

¹⁶ Naar de titel van J. Roes, *Het groote missieuur*, 1915-1940. *De missiemotivatie van de Nederlandse katholieken* (Bilthoven, 1974).

van studenten van de NCSV, de SSR, de VU en FQI.¹² Bijzonder interessant is verder het ontstaan van het comité de *Christen Werkman* in 1847. Onder invloed van, wederom, het Réveil nam de Hervormde predikant Heldring het initiatief tot dit comité, dat christelijke werklieden wilde helpen om in 'de Overzeesche bezittingen' een bestaan op te bouwen en tevens een positieve invloed uit te oefenen op het christendom en zending in die gebieden.¹³ De poging zou jammerlijk mislukt zijn als het, te Batavia gevestigde, *Genootschap van In- en Uitwendige Zending*, de werklieden niet opgevangen zou hebben. En uiteraard kon dit genootschap, vooral financieel, op zijn beurt niet zonder de commissie van bijstand in Holland.

Dwarsverbanden genoeg dus, want hoewel het aantal organisaties hand over hand toenam, was er ook sprake van toenemende samenwerking. Daarbij valt te denken aan het *Comité voor Nederlandse Zendingsconferenties* in 1887, de *Zendingsstudieraad* in 1909 en de *Nederlandse Zendingraad* in 1929.¹⁴ De toenemende samenwerking van de 'Hervormde' genootschappen resulteerde bovendien na de Tweede Wereldoorlog in de Hervormde *Raad voor de Zending* en tal van andere samenwerkingsverbanden met onder andere de Gereformeerde Zending.

Dat deze impressie verre van compleet is moge duidelijk zijn. Dat heeft niet alleen te maken met de hoeveelheid, maar vooral ook met de diversiteit van de verschillende organisaties. De opkomst van de 'geloofszending' in de periode na de Tweede Wereldoorlog, maar vooral na 1960, komt de overzichtelijkheid bovendien niet ten goede.¹⁵ Wel heeft deze opkomst, in combinatie met de dekolonisatie van Nederlands-Indië, de aandacht na 150 jaar ook op andere zendingsgebieden gericht.

Rooms-katholieke missie

De katholieke zendingsarbeid – waarvoor stevast de term 'missie' wordt gebruikt, die uiteraard precies hetzelfde betekent – lag in het begin van de hier te bespreken periode ver achter op de protestantse, maar zou die tussen 1920 en 1960, de jaren van het 'turbokatholicisme' (de term is van Jan Roes), naar omvang en geografische spreiding even ver overtreffen. We kunnen de periode tussen 1800 en 1960 ruwweg in vier verdelen. Tussen 1800-1860 is van een gerichte missionering nauwelijks sprake. In de volgende vijf decennia nemen reguleren het werk in de koloniën over en ontstaat er een organisatorische basisstructuur in het moederland. Na 1910 slaat 'het groote missieuur',¹⁶ dat in elk geval tot 1940 duurt en wordt gekenmerkt door een steeds omvangrijker ondersteuningsorganisatie met coördinatieproblemen en voortschrijdende globalisering. In de decennia 1940-1960 worden, tegen een decor van